

**МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**

**Министерство образования и науки Чеченской Республики**

**Департамент образования Мэрии г. Грозного**

**МБОУ «СОШ № 39 им. Айдамирова Р.А.» г. Грозного**

**РАССМОТРЕНО**

Руководитель МО учителей  
чеченского языка и литературы

\_\_\_\_\_ М.Д. Тагирова

Протокол №1 от 25.08.2023 г.

**СОГЛАСОВАНО**

Зам. директора по НМР

\_\_\_\_\_ Э.А. Эльмурзаева

27.08. 2023 г.

**УТВЕРЖДЕНО**

Директор МБОУ «СОШ №39 им.  
Айдамирова Р.А.»

\_\_\_\_\_ Е.М. Джабаева

Приказ №254 от 30.08.2023 г.

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА**

(ID 1745845)

**учебного предмета «Родной язык (чеченский)»**

для обучающихся 10-11 классов

**г.Грозный 2023 г.**

## **КХЕТОРАН КЕХАТ**

Йуккьера йукъара дешаран тегланехь «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предметан белхан программа кечийна нохчийн мотт хьехаран процессехь коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь билгалдаьхначу Iаморан личностни, метапредметни, предметни жамIашка кхачош долу хIинчалера некъаш кхочушдар тидаме а оьцуш.

Личностни а, метапредметни а жамIаш далийна, йуккьерчу йукъардешаран ишколехь нохчийн мотт хьехаран башхаллаш тидаме а оьцуш.

«Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмето билгалдо предметашна йукъара уьйраш гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца кхочушйар.

### **«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Нохчийн мотт – нохчийн халкъан ненан мотт, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт.

Нохчийн мотт хааро а, цуьнан тайп-тайпана кепаш, функционални тайпанаш карадерзоро а, цуьнан стилистически башхаллах, суртхIотторан таронех кхетаро а, нохчийн маттах тайп-тайпанчу тIекаренан хьелашкахь нийса а, эвсараллица а пайдаэца хааро а билгалдоккху адаман кхиаме хилар.

Нохчийн матто, шен тIекаренан а, ойла йовзийтаран а коьрта функцеш кхочушйеш, адамашна йукъахь уьйр латтайо, адаман кхетам а, дог-ойла а кхолларехь дакъалоцу; нохчийн мотт нохчийн халкъан хаамаш, оьздангаллин ламасташ, истори ларйаран а, йовзийтаран а коьрта гIирс бу.

Ишколехь нохчийн мотт Iамор тIехъажийна ду дешархочун оьздангаллин а, коммуникативни а культура кхачаме йалорна а, цуьнан интеллектан а, кхоллараллин а говзалла, ойлайар, иэс, суртхIоттор, ша кхочушден дешаран гIуллакх кхиорна а.

Нохчийн мотт Iаморан чулацам иштта тIехъажийна бу функционални говзалла, адаман йешаран, текстех кхетаран, тайп-тайпанчу барамийн текстийн хаамах пайдаэцаран, цуьнан маххадоран, цунах ойлайаран, шен Iалашонашка кхачаран, шен хаарш а, таронаш а шорйаран, йукъараллин дахарехь дакъалацаран интегративни хаар санна, кхиорна. Къамелан а, текстан а гIуллакх нохчийн меттан ишколан курсан къепе кхолларехь коьртаниг ду.

Цаьрца догIуш долу хаарш а, карадерзарш а далийна Iаморан метапредметни, предметни жамIийн ларамехь, Iаморан чулацамехь (дакъош: «Мотт а, къамел а», «Текст», «Меттан функционални тайпанаш»).

Дешаран предметан чулацам кхочушбан таро йу классал арахьарчу гIуллакхдарехь: экскурсеш, тематикин мероприятеш, конкурсаш, и. д.кх.

### **«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ**

Йуккьера йукъара дешаран программашца нохчийн мотт Iаморан Iалашонаш йу:

патриотизмах кхетар а, иза гучуйаккхар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин шолгIа пачхьалкхан мотт санна, нохчийн халкъан къоман мотт санна ларар; маттаца нохчийн халкъан син хьал лардаран, довзийтаран кепе а, тIекаренан гIирсе а санна кхетаме йукъаметтиг хилар; нохчийн культуре ларам гучубаккхар;

нохчийн мотт адаман кхиаран гIирс, йукъараллин уьйр кхолларан гIирс санна караберзор;

нохчийн маттах, цуьнан дIахIоттамах, функцех, нохчийн меттан стилистически гIирсех хаарш карадерзор; литературин меттан норманаш а, къамелан оьздангалла а

практикxъ карайерзор; жигара пайдаoъцучу а, нуъцкъаллин а дешнийн хъал тодар а, шен къамелехъ тайп-тайпанчу грамматически гIирсех пайдаэцар а; орфографически а, пунктуационни а говзалла кхачаме йалор, шен къамел кхачаме далоран лаам кхиор;

къамелан гIуллакх, адамашна йукъарчу куьцан а, куьцан доцучу а тIекаренан хъелашкахъ гонахарчу нахаца эвсара йукъаметтигаш латтош долу коммуникативни карадерзарш кхачаме далор; нохчийн мотт тайп-тайпана хаамаш бовзаран гIирс санна караберзор;

ойланан гIуллакх кхачаме далор, нохчийн мотт Iаморехъ дустаран, анализан, синтезан, жамIдаран, тайпанашка дIасадекъаран, билгала йолу бакъонаш дIахIитторан, универсальни интеллектан карадерзарш кхиор;

функционални говзалла кхиор: хаамийн лехам кхочушбаран, оьшу хаам схъакъасторан а, хийцаран а, тайп-тайпанчу барамехъ йолчу текстийн чулацам тидаран, царах кхетаран, пайдаэцаран хаарш; текстан хааман-маьIнин йухакечдаран стратеги а, говзалла а, некъаш а карадерзор; текстах, цуьнан гIуллакхах, йукъарчу маьIнех, маьIнин дIахIоттамах, авторан коммуникативни Iалашонах, меттан гIирсийн гIуллакхах кхетаран кепаш карайерзор.

## **ДЕШАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ**

Йуккъера йукъара дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайoьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахъ долу предмет а йу.

Дешаран хъесапца нохчийн мотт Iаморна билгалдаькхина 67 сахът:

10 классехъ – 34 сахът (кIиранахъ – 1 сахът), 11 классехъ – 33 сахът (кIиранахъ – 1 сахът).

## **«НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ**

### **10 КЛАСС**

#### **Маттах лаьцна йукъара хаамаш**

Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт. Мотт – адамийн уйран а, кхиаран а, кыйсаман а гIирс.

Меттан мехаллех а, йукъараллин дахарехь цо дIалоцучу меттигах а кхеташ хилар.

#### **Фонетика. Графика. Орфоэпи**

Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан угтар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. Хинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а абзнаш. Къамелдарехь абзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана абзнаш. Деха а, доца а мукъа абзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а абзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дубхь-дубхьал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана могIанера вукху могIане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, абзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар.

#### **Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а**

Морфема меттан жима а, маъIне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхьанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе.

Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формакхолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.

Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьабжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.

Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар.

#### **Лексикологи. Фразеологи**

Дош – меттан цхьа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маъIна. Къоман оьздангаллин маъIнин дакъа шайца долу дешнаш. ЦхьанамаъIнин а, дукхамаъIнийн а дешнаш, дешан нийса а, тIедеана а маъIна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.

Нохчийн меттан лексика, шен схьайаларе хьабжжина (билгала нохчийн а, тIеэцна а), жигара а, кIезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).

Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан.

Фразеологизмаш, цера билгалонаш а, маъIна а. Аларш, дустарш, кичанаш.

Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш.

Дахаран хьелашкахь тIекареш дIакхехьарна оьшучу барамехь лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТIекаре йаран хьоле а, Iалашоне а хьабжжина, къамелехь шайн маъIнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн

маџнаш къасторхъама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхъаьнакхетарш харжархъама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

### **Морфологи**

Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маџна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гџуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маџна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маџна, кепаш, пайдаэцар. Гџуллакхан къамелан дакъош. Церан маџна, морфологически билгалонаш, синтаксически гџуллакх. Гџуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маџна, хџоттам, синтаксически гџуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а

. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара допчух а кхетарШайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догџуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар

## **11 КЛАСС**

### **Синтаксис. Цхъалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел**

Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхъаьнакхетар а, цуьнан дџахџоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхъаьнакхетарехъ дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тџетовжар). Предложени, цуьнан дџахџоттам а, грамматически маџна а. Аларан џалашоне а, эшаре а хъаьжжана, предложенийн тайпанаш. Предложени кечйеш болу гџирсаш: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн къепе. Предложенин грамматически бух

Цхъалхе а, чолхе а предложенеш. Цхъалхе предложени. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан хилар а. Цхъалхечу предложенийн тайпанаш: шинахџоттаман а, цхъанахџоттаман а, џаьржина а, џаржаза а, џуьззана а, џуьззана џоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. Цхъанахџоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхъанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тџедерзарца а, џукъадалочу дешнашца а, џукъайалочу конструкторца а џолу предложенеш.

Чолхе предложени, цуьнан дџахџоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш џоцу а, чолхе-цхъаьнакхетта а, чолхе-кара а. Чолхе-цхъаьнакхетта предложени: дџахџоттам, тайпанаш, вовших џозаран гџирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхъаьнакхеттачу предложенешкара цхъалхечу предложенийн маџнаш. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш. Чолхе-кара предложенеш: дџахџоттам, тайпанаш. Чолхе-карачу предложенешъ коьртачу а, тџетухучу а предложенийн уьйран гџирс. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш

Хуттургаш џоцу чолхе предложени, дџахџоттам. Хуттургаш џоцу чолхечу предложенешкара цхъалхечу предложенийн маџнаш. Эшар (интонаци), сацаран хъаьркаш. Нехан къамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложенийн а, текстан дакъойн а уьйрийн гџирсаш а, кепаш а.

Дешнийн цхъаьнакхетарехъ дешнийн уьйран кеп къастор, предложенин грамматически бух билгалбар. Цхъалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалбар. Предложени синтаксически къастор. Чолхе-кара предложенеш цхъалхечу а, цхъалхенаш чолхечу а предложенешка џерзор. Текст а, дешнийн цхъаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларйар

Ма-дарра а, лач а къамел. Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор. Ма-дарра къамелехъ сацаран хъаьркаш. Цитаташ а, цаьргахъ сацаран хъаьркаш а.

### **Пунктуаци. Орфографи**

Пунктуа̀ци нийсайазда̀ран бакъонийн къепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложенин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш.

Пунктуационни хааршца йоьзна само кхиор. Йозанехь пунктуационни коьрта норманаш ларйар. Дош орфогрaфическi кьастор. Пунктуационни кьастор. Орфогрaфическi а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфогрaфическi дошамех, нийсайазда̀ран справочникех пайдаэцар.

Орфографи дешнаш а, церан кепаш нийсайазйаран бакъонийн система санна. Орфограммех кхетам. Орамехь мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. Ъ, Ь нийсайазйар. Дешнаш цхьаьна а, къаьстина а, дефисца а йаздар. Дош дехьадаккхар. Доккха а, жима а элпаш йаздар. Нийсайазйаран дошамаш.

# **ЙУККЪЕРА ЙУКЪАРА ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЪ «НЕНАН МОТТ (НОХЧИЙН)» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ**

## **ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ**

Йуккъера йукъара дешаран нохчийн меттан белхан программа карайерзоран личностни жамІашка кхочу дешаран а, кхетош-кхиоран а гІуллакхийн цхьааллехъ, нохчийн къоман ламасталлин социокультурни, синъобздангаллин мехаллашца, йукъараллехъ тІеэцначу низаман бакъонашца, норманашца догІуш а долуш, цул сов, жамІаша ша-шен довзарехъ, ша-шен кхетош-кхиорехъ, ша-шен кхиорехъ адаман чобхъара хьелаш кхолларехъ аьтто а бо.

Йуккъера йукъара дешаран нохчийн меттан белхан программа карайерзоран личностни жамІаша гайта деза позитивни мехаллех кхетаран къепен куьйгаллица болх бан дешархой кийча хилар, цуьнан къепен буха тІехъ а, кхетош-кхиоран гІуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдарехъ а гІуллакхдаран зеделларг совдаккхар, цу йукъахъ кху декъахъ:

### ***Граждански кхетош-кхиоран:***

гражданинан декхарш кхочушдан а, цуьнан бакъонаш тІеэца а кийча хилар, кхечу адамийн бакъонаш, маршо, бакъдолу хьашташ ларар;

добзалан, дешаран хьукматан, меттигерчу йукъараллин, виначу мехкан, пачхьалкхан дахарехъ жигара дакъалацар, цу йукъахъ нохчийн маттахъ йазийнчу литературин произведенешкахъ гайтинчу хьелашца дустарехъ дакъалацар а;

экстремизман, дискриминацин муьлхха а кеп тІецаэцар;

адаман дахарехъ тайп-тайпанчу йукъараллин институташа дечу гІуллакхах кхетар;

коьртачу бакъонех, маршонах, гражданинан декхарех, йукъараллин норманех, нохчийн маттахъ йазийнчу литературин произведенешкарчу масаллийн буха тІехъ кхийнчу поликультурни йукъараллехъ адамийн вовшашца йолчу йукъаметтигийн бакъонех лаьцна кхетам хилар;

цхьаьна тайп-тайпана гІуллакхаш кхочушдан кийча хилар, вовших кхета, вовшашна гІо дан гІертар;

ишколан шайн урхаллехъ жигара дакъалацар; гуманитарни гІуллакхдарехъ дакъалаца кийча хилар.

### ***Патриотически кхетош-кхиоран:***

Нохчийн Республикин пачхьалкхан матто санна нохчийн матто дечу гІуллакхах кхетар;

нохчийн мотт, истори а, шен мехкан культура а йовза лаам гучубаккхар;

нохчийн маттаца, шен Даймехкан кхиамашца, Іилманца, исбаьхьаллица, тІеман хьуьнаршца, халкъан кьинхьегаман кхиамашца, (цу йукъахъ исбаьхьаллин произведенешкахъ гайтинарш а), мехала йукъаметтигаш йолуш хилар;

Нохчийн Республикин символш, пачхьалкхан дезденош, исторически а, Іаламан а тІаьхьало, хІолламаш, тайп-тайпанчу къаьмнийн ламасташ ларар.

### ***Синъобздангаллин кхетош-кхиоран:***

гІиллакх-обздангалла къасточу хьелашкахъ обздангаллин мехалла а, норманаш а йовзар;

шен леларан, цу йукъахъ къамел даран а, шегара даьллачун а, ткъа иштта обздангаллин, бакъонийн норманашка хьаьжжина, кхечу адамийн леларан а, цаьргара даьллачун а мах хадо кийча хилар, диначу хІуманан хин йолчу тІаьхьалонах кхетар тидаме а оьцуш;

йукъараллехъ лело ца догІу гІуллакхаш адамийн леларан норманашца а, бакъонашца а цхьаьна ца догІу гІуллакхаш жигара тІецаэцар;

шен а, йукъараллин а меттиган хъелашкахъ адаман маршо а, жьопалла а.

***Эстетически кхетош-кхиоран:***

шен а, кхечу а халкъийн исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепех, ламастех, кхоллараллех кхетах хилар;

исбаьхьаллин эмоцин тӀеӀаткъамах кхетар;

зӀенан а, ша-шен гайтаран а гӀирсех санна исбаьхьаллин культурин мехаллех кхетар;

даймехкан а, дуьненан а исбаьхьаллин мехаллех кхетар;

исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашкахъ ша-шен гайтаре гӀертар.

***Физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:***

шен дахарехъ, книгаш йешарехъ зеделлачунна тӀе а тевжаш, дахаран мехаллех кхетар;

шен могашаллина жьопаллехъ хилар а, дахаран могашчу кепана тӀехъажам хилар а (аьхна кхача, гигиенин бакъонаш ларйар, дӀанисийна дешаран а, садаӀаран а раж; диллина физически жигаралла);

тӀаьхьенех кхетар, зене марздаларш (спирт малар, цигаьрка озар, наркотикашка марзвалар), физически (а, синӀаткъаман а, могашаллина зене йолу кхин тайпа кепаш тӀецаэцар;

кхерамзаллин бакъонаш ларйар, цу йукъахъ ишколан меттан дешаран процессехъ интернет-гуонехъ кхерамзаллин леларан карадерзарш а;

халахетарех а, хийцалуш долчу йукъараллин, хааман, Ӏаламан хьолах а вола хьуьнар хилар, цу йукъахъ шена зеделлачу кхетах а, кхин дӀа йолу Ӏалашонаш хӀиттош а; йемал ца беш, ша а, кхиберш а тӀеэца хаар;

шен а, кхиболчеран а синхаамийн хьолах кхета хаар, шегара хьал гайтархьама меттан гӀирсех нийса пайдаэцар, цу йукъахъ нохчийн маттахъ йазийнчу литературин произведенешкарчу масалшна тӀе а тевжаш;

рефлексин карадерзарш кхиор, шегара а, ткъа иштта кхечу стагера а гӀалат дала бакъо хилар къобалдар.

***Къинхъегаман кхетош-кхиоран:***

технологин а, йукъараллин а хъажаман практикин хьесапаш (добзалан, ишколан, гӀалин, мехкан дозанехъ) кхочушдарехъ жигара дакъалаца тӀехъажам хилар, цу тайпана гӀуллакх дӀадола, план хӀотто а, ша кхочушдан а хьуьнар хилар;

корматаллаш а, тайп-тайпана къинхъегам а практикехъ Ӏамо дог дар, цу йукъахъ Ӏамочу предметан хаарех пайдаэцаран а, филологаша, журналисташа, йаздархоша бен болх бовзаран а буха тӀехъ а;

къинхъегаме а, къинхъегаман жамӀашка а ларам хилар;

шен а, йукъараллин а хьашташ тидаме а оьцуш, кхетарца харжар, дешаран, дахаран хьесапийн шен траектори дӀахӀоттор;

хиндолчух долу шен хьесапаш схьадийца хаар.

***Экологин кхетош-кхиоран:***

гонахарчу декъехъ хьесапаш кхочушдархьама йукъараллин а, Ӏаламан а Ӏилманийн декъехъ долчу хаарех пайдаэцар, дечун план хӀоттор, гонахарчарна цунах хила тарлучу тӀаьхьалонан мах хадор;

экологин проблемех лаьцна шена хетарг хьекъале а, нийса а схьаала хаар;

экологин культурин тӀегӀа лакхайаккхар, экологин проблемаш йаккхий хиларх а, уьш къасто некъаш лаха дезарх а кхетар;

гонахарчарна зуламе долу дараш жигара тІецаэцар, цу йукъахь экологин проблемаш ойъу литературин прозведенеш йовзарца кхиънарш а;

Іаламна, йукъараллина, технологина йукъахь долчу хъелашкахь гражданина а, хъаштхочо а санна айхъа дан дезачух кхетар;

экологин хъажаман практикин гІуллакхдарехь дакъалаца кийча хилар.

### ***Іилманан довзаран мехаллин:***

адаман а, Іаламан а, йукъараллин а кхиаран коъртачу низамех, адаман Іаламан а, йукъараллин а гуонаца йолчу уьйрех, меттан кхиаран низамех лаьцначу Іилманан кхетамийн вайн заманан къепеца гІуллакхдарехь кхиар;

меттан а, йешаран а культура, йешаран говзалла дуьне довзаран гІирс санна карайерзор;

ишколан меттан дешаран башхаллаш лоруш, лехаман гІуллакхдаран коърта хаарш карадерзор;

зеделлачух, диначух, тидамех кхетарна тІехъажам а, шен а, йукъарчу а хьоле кхачаран некъаш кхачама дало гІертар а.

### ***Дешархо йукъараллин а, Іаламан а гуонан хийцалучу хьолех воларан:***

йукъараллин зеделларг, коърта йукъараллин гІуллакхаш, йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъарлонашкахь а, тобанашкахь а йукъараллин дахаран кепаш дешархоша карайерзор, корматаллин гІуллакхдарца, ткъа иштта доьзал а, кхечу культурин гуонера нахаца йукъараллин зІе хиларан гурашкахь вовшахтоьхна тобанаш а йукъа а лоцуш;

билггал доцчу хъелашкахь зІе хиларан хъашт, кхечеран хаарш а, царна зеделларг а тІеэца кийча хилар;

практически гІуллакхдарца шена хууш долчун тІегІа лакхадаккхарехь билггал доцчу хъелашкахь даран хъашт хилар, цу йукъахь кхечу нахах Іама хаар а, цхъаьна гІуллакхдарехь кхечарна зеделлачух девза гІуллакхаш, карадерзарш, керла хаарш тІеэца хаар а;

объектех, хиламех лаьцна гипотезаш, цу йукъахь хъалха бевзаш цахилларш а, кхетамаш, ойла кепе йалоран, васташ цхъаьнадалоран говзалла а, керла хаарш а кхио оьшуш хилар а;

шен хаарш къен хиларх кхетар, шен кхиаран хъесап хІоттор;

коъртачу кхетамех, терминех, кхиаран концепцин декъехь шена хетачух пайдаэца хаар, экономикин, йукъараллин, Іаламан вовшашца йолу уьйр гучуйаккха а, талла а хаар, гонахарчунна Іаткъам бар, Іалашонашка кхачар, кхайкхамаш а, хила тарлун йаккхий тІаьхъалонаш а эшор тидаме а оьцуш, ша дечун мах хадо хаар;

книгаш йешарехь, къамел дарехь, дахарехь зеделлачунна тІе а тевжаш, Іаткъамечу хьолах кхета, хуьлучу хийцамийн, церан тІаьхъалонийн мах хадо;

Іаткъамечу хьолан мах хадо, тІеэчна сацамаш, дараш нисдан;

кхераман, тІаьхъалонан мах хадо а, кепе йало а, зеделларг кхио, хІоьттинчу хьолехь диканиг лаха хаа;

кхиаман гаранти йоцуш, гІуллакх дан кийча хила хьуьнар хилар.

## **МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ**

### **Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор**

#### ***Коърта маьІнин дараш:***

меттан дакъойн, меттан хиламийн, процессийн ладаме билгалонаш гучуйаха а, билгалйаха а;

меттан дакъош (хиламаш) тайпанашка дІасадекъаран ладаме билгало, жамІдарна а, дустарна а бахъанаш, кхочушйечу анализан критереш къасто; ладамечу билгалоне хъаьжжина, меттан дакъош тайпанашка дІасадекъа;

низаме хъаьжжина дерг а, цхъаьнацадогІург а къасточу факташкахь, хаамашкахь, тидамашкахь гучудаккха; низаме хъаьжжина дерг а, цхъаьнацадогІург а гучудаккхаран критереш йала;

хІоттийна дешаран декхар кхочушдарна оьшучу текстан хааман къоьлла гучуйаккха;

меттан процессаш Іаморехь бахъанин-тІаьхьалонан уьйраш гучуйаха; дедукцин а, индукцин а ойланаш сацарх, тера йогІу ойланаш сацарх пайдаэцарца жамІаш дан; уьйрех лаьцна гипотезаш кепе йало;

текстийн тайп-тайпанчу кепашца, меттан тайп-тайпанчу дакъошца болх барехь дешаран хьесап кхочушдаран кеп шен лаамехь харжа, кхочушдаран вариантш йустуш а, гІолехь вариант хоржуш а, ша билгалйина критереш тидаме оьцуш а.

#### ***Коьрта лехаман дараи:***

хаттарех пайдаэца мотт Іаморехь хааран лехаман гІирсах санна;

хьолан бакъ долчун а, лууш долчун а йукъара цхъаьнацадогІург гойту хаттарш кепе дало а, долуш дерг а, лобхуш дерг а шен лаамехь дІахІотто а;

шена хетарг а, кхечарна хетарг а бакъ хиларх лаьцна гипотеза кхолла, шена хетарг а, ойла а тІечІагІйан;

дарийн алгоритм хІотто, дешаран хьесап кхочушдарехь цунах пайдаэца;

меттан дакъойн, процессийн, бахъанин-тІаьхьалонан уьйрийн, объектийн вовшашца йозуш хиларан башхаллаш дІахІитторехь ша хІоттийнчу планаца жима таллам бан;

лингвистически таллам (эксперимент) барехь схъаэцначу хааман мегаш хиларан а, бакъхиларан а мах хадо; биначу тидаме, талламе хъаьжжина, жамІаш ша кепе дало; схъаэцна жамІаш бакъхиларан мах хадоран гІирсаш караберзо;

процессийн, хиламийн кхин дІа хила тарлуш долу кхиар а, тера догІучу хьелашкахь церан тІаьхалонаш а билгалйаха, ткъа иштта керлачу хьелашкахь а, контексташкахь а церан кхиарах лаьцна шайна хетарг ала.

#### ***Хаамца болх бар:***

деллачу дешаран хьесапе а, йалийнчу критерешка а хъаьжжина, хаамаш лахарехь а, схъакъасторехь а тайп-тайпанчу кепех, гІирсех, жоп дехарх пайдаэца;

тексташкахь, таблицашкахь, схемашкахь белла хаам схъакъасто, талла, къепе бало, хааман кхетам бала, цуьнан жамІ дан;

чулацамехь болу хаам бакъ хиларе а, мегаш хиларе а хъаьжжина, текстан мах хадорхъама а, дешаран хьесапаш

кхочушдаран Іалашонца оьшучу хаамах кхетархъама а ладогІаран а, йешаран а тайп-тайпанчу кепех пайдаэца;

хІиттийнчу Іалашонашка хъаьжжина, цхъана йа масех хьостанера хаамаш схъаэцархъама, жамІдархъама, къепе балорхъама маьІнин йешарх пайдаэца;

тайп-тайпанчу хаамийн хьостанашкара тера догІу тІечІагІдарш каро (цхъа ойла, верси бакъйеш йа харцйеш йолу);

хаам луш йолу уггар гІолехь кеп (текст, презентаци, таблица, схема) ша схъахаржа а, кхочушден хьесапаш, коммуникативни хІоттаме хъаьжжина, чолхе йоцчу схемашца, диаграммашца, кхечу графикаца, церан вовших йозуш хиларца гайта а;

хьехархочо йеллачу йа ша хІоттийнчу критерешца хааман тешаме хиларан мах хадор;

хаамаш къепе бало а, эвсараллица дагахь латто а.

#### ***Дешаран универсальни коммуникативни дараи карадерзор***

#### ***Тіекаре:***

тӀекаренан хӀелашка, Ӏалашонашка хӀаӀжжина, хетарг кхолла а, цунах кхета а, эмоцеш гайта;

диалогашкахь а, дискуссешкахь а, барта монологически кӀамелехь а, йозанан тексташкахь а ша (шена хетарг) гайта;

тӀекаренан ишарш йаран (дешнашца боцу) гӀирсаш бовза, йукӀараллин хӀаӀркийн маӀӀнех кхета;

кӀовсаме хӀелаш кхолладаларан бахӀанаш довза, кӀовсамаш малбан, дагадовла;

кхечеран дагахь долчух кхета, кӀамелхочуьнца лараме хила, хӀайн дуьхьалонаш оьздачу кепе йерзо;

диалог/дискусси дӀайахӀарехь йийцаре йиллинчу темица догӀу хаттарш дала а, хӀесап кхочушдарна а, дика лаарца йолчу тӀекаренна тӀетарна а тӀехӀажийна йолу ойланаш ала а;

шена хетарг диалоган кхечу декӀашхошна хетачунна дуьхьалхӀотто, башхаллаш а, позицийн тера хилар а гучудаккха;

йиначу меттан анализан, кхочушйинчу лингвистически

экспериментан, талларан, проектан жамӀаш нахана гуш-хезаш довзийта;

презентацин Ӏалашо а, аудиторин башхаллаш а лоруш, кӀамел даран барам ша харжа, цуьнга хӀаӀжжина, иллюстрацин материалах пайдаэцарца барта а, йозанан а тексташ хӀитто.

### ***ЦхӀаьна гӀуллакхдар:***

билгал йолу проблема кхочушйарехь тобанца а, ша а бен болх гӀолехь хиларх кхета а, цунах пайдаэца а, йуьхӀарлаьцна Ӏалашо кхочушйарехь вовшашца зӀе хиларан тобанан кепех пайдаэцар оьшуш хилар билгалдаккха;

цхӀаьна гӀуллакхдаран Ӏалашо йуьхӀарлаца, цу Ӏалашоне кхача цхӀаьна дараш хӀитто: гӀуллакх дӀасадекӀа, барт бан, цхӀаьна бечу белхан процесс а, жамӀ а дийцаре дан; масех адамна хетачун жамӀ дан, куьйгалла дан, тӀедиллар кхочушдан, муьтӀахь хила кийча хилар гучудаккха;

цхӀаьна бен болх вовшахтохаран план хӀотто, шен гӀуллакх кӀасто (вовшашца зӀе хиларан массо а декӀашхочунна бакӀахьа хетарг а, церан таронаш а лоруш), тобанан декӀашхошна йукӀахь хӀесапаш дӀасадекӀа, белхан тобанийн кепашкахь дакӀалаца (дийцаре диллар, вовших дагавалар, «хьен штурм», кхийерш а);

белхан шен дакӀа кхочушдан, оцу декӀехь лакхарчу жамӀашка кхача, тобанан кхечу декӀашхойн дарашца шен дарийн уьйр хилийта;

йукӀарчу балха тӀехь ша дакӀалацаран эвсараллин мах хадо вовшашца зӀе хиларан декӀашхоша шаьш хӀиттийнчу критерешца; жамӀаш йуьхӀанцарчу хӀесапца а, тобанан хӀора декӀашхочун цу жамӀашка кхачоран гӀуллакхца а дуста, жоьпаллин гуо дӀасабекӀа а, тобанна хӀалха отчет йала кийча хила а.

### **Дешаран универсальни регулятивни дараш карадерзор**

#### ***Ша-шен вовшахтохар:***

дешаран а, дахаран а хӀелашкахь кхочушйен проблемаш гучуйаха;

сацам баран тайп-тайпана некӀаш довза (ша цхӀамма, тобанехь сацам бар, тобано сацам бар);

хӀесап кхочушдаран алгоритм (йа цуьнан дакӀа) ша хӀотто, болчу гӀирсашка а, шен таронашка а хӀаӀжжина, дешаран хӀесап кхочушдаран кеп кӀасто, сацаман йелла вариантш тӀечӀагӀийан;

дарийн план ша хӀотто, иза кхочушйарехь оьшу нисдарш йукӀадало;

шена хетарг кӀасто а, шен сацамах жоьпалла тӀеэца а.

#### ***Ша-шен таллар:***

ша-шен талларан (цу йукӀахь кӀамелан а), ша-шен догдаийтаран, рефлексин тайп-тайпана кепаш карайерзо;

дешаран хьолан нийса мах хадо а, иза хийцаран план йало а;

дешаран хьесап кхочушдарехь хила тарлуш йолу халонаш ган а, хийцалучу хьелашна адаптаци йан а;

гIуллакхдаран жамIашка кхачаран (цакхачаран) бахьанех кхето; коммуникативни аьтто цахиларан бахьанех кхета а, уьш ца хилийта хаа а, карадерзийнчу кьамелан зеделлачун мах хадо, тIекаренан Iалашонашка а, хьелашка а хьаьжжина, шен кьамел нисдан а; тIекаренан Iалашонан а, хьелийн а жамI цхьаьнадаран мах хадо.

#### ***Синхаамийн интеллект:***

шен а, кхечеран а синхаамаш тIехь урхалла даран хьуьнар кхио;  
синхаамаш хиларан бахьанаш гучудаха а, талла а; кхечу стеган дагахь долчух а, цуьнан бахьанех а кхета, кьамелан хьал а толлуш; шен синхаамаш гайтаран кеп нисйан.

#### ***Ша а, кхиберш а тIеэцар:***

кхечу стагах а, цунна хетачух а кхеташ хила; ша а, кхиверг а гIалатвала бакьо йолуш хиларх кхета;

ша а, кхиберш а, йемал ца беш, тIеэцар; цIеначу дагара хила;

гонахарчу дерригенна а Iуналла дан йиш цахиларх кхета.

### **ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ**

#### **10 КЛАСС**

#### **Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш**

Нохчийн мотт – иза нохчийн кьоман а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан а мотт а, кьоман историн, культурин бух а бу. Цуьнца доьзна ду кьоман кхиар а.

Ненан меттан метапредметни декхарша билгалбоккху берана, цо школехь доьшучу хенахь, иза личность санна, кхиорехь массо тайпана а, йукъарчу амалехь а бен тIеIаткъам. Мотт дешархочун ойла, кхетам, суртхIотторан, кхоллараллин хьуьнарш кхиоран; личность санна, ша-шен вовзийтаран, ша-шена керла хаарш карадерзоран хьуьнарш кхиоран а бух бу, дешаран гIуллакх а цхьаьна вовшахтохар йукъа а лоцуш. Ненан мотт кьоман культурин, литературин, синьобздангаллин мехаллашка а, адаман обздангаллин, историн зеделлачуьнга а кхачоран гIирс а, дахарехь дIалоцу меттиг кьасторан некъ а бу. Нохчийн мотт караберзоро таро лур йу дешархошна вовшашца йукъаметтигаш дIакхехьа, боккхачу кхиамца кхидолу меттанаш а, дешаран предметаш а Iаморехь онда гIортор хилла дIахIотта а, хийцалучу хIокху дахарехь шен меттиг каро а.

ХIума довзаран гIирс ша хиларе терра, матто ойла кхийайарна а, интеллектуальни а, кхоллараллин хьуьнарш кхиорна а, шаьш кхочушдечу дешаран гIуллакхийн шардарш карадерзорна а, шен хаарш лакхадахарна а, ша-шен вовзийтарна а тIехь аьтто бо.

Шен кьоман обздангалла а, литература а, синьобздангаллин мехаллаш а, дуьненан Илма а, культура а йовзарехь мехала гIирс а бу нохчийн мотт.

#### **Фонетика. Графика. Орфоэпи**

Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан угтар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Кьамелдарехь аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, кьора а аьзнаш кьестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дуьхь-дуьхьал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана могIанера вукху могIане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, аьзнийн кьепен а башхаллех кхеташ хилар.

### **Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладар а**

Дашехь морфемаш йовза (орам, дешхьалхе, суффикс, чаккхе), дешан лард схьакъасто.

Цхьанаораман (гергара) дешнаш харжа а, къасто а. Дешнийн кхолладарехь а, хийцадаларехь а морфемашкахь хийцалуш долу аьзнаш каро.

Схьадевлла а, схьадовлаза а долчу дешнийн лардаш къасто. Дошкхолладаран коьрта кепаш, дешнийн кхолладаран зIенаш къасто. Дешхьалхенан а, суффиксан а гIоьнца а, ткъа иштта лардаш вовшахкхетарца а дешнаш кхолла.

Дешнийн морфемни анализ йан. Чолхе дацдина дешнаш нийса дIаала а, царах нийса пайдаэца а.

### **Лексикологи. Фразеологи**

Дош – меттан цхьа дакъа санна. Дешан лексически а, грамматически а маъIна довза. Къоман оьздангаллин маъIнин дакъа шайца долу дешнаш схьакъасто. ЦхьанамаъIнин а, дукхамаъIнийн а дешнаш, дешан нийса а, тIедеана а маъIнаш къасто. Синонимаш, антонимаш, омонимаш къасто.

Нохчийн меттан лексика, шен схьайаларе хьаьжжина (билгала нохчийн а, тIеэцна а), жигара а, кIезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).

Лексикин стилистически дакъош довза: книжни, йукъара, къамелан.

Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маъIна а хаа. Аларш, дустарш, кицанаш довза.

Нохчийн меттан дошамаш йовза. Шинаметтан дошамах пайда эца.

Дахаран хьелашкахь тIекареш дIакхехьарна оьшучу барамехь лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТIекаре йаран хьоле а, Iалашоне а хьаьжжина, къамелехь шайн маъIнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маъIнаш къасторхьама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхьаьнакхетарш харжархьама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

### **Морфологи**

Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маъIна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гIуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маъIна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маъIна, кепаш, пайдаэцар. ГIуллакхан къамелан дакъош. Церан маъIна, морфологически билгалонаш, синтаксически гIуллакх. ГIуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маъIна, хIоттам, синтаксически гIуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а.

Шайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догIуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар.

Морфема меттан жима а, маъIне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхьанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе.

Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладарх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формакхолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаран га (пара) а, дошкхолладаран зIе а. Морфемни а, дошкхолладаран а дошамаш.

Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьаьжжина, дешан мехалла билгалийар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш

а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хъесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.

Дешан хІоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар.

## 11 КЛАСС

### **Синтаксис, пунктуаци, цхьалхе предложенеш.**

Синтаксис – грамматикин дакъа хилар билгалдаккхар. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дІахІоттам а, тайпанаш а довзар. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тІетовжар) хууш хилар. Предложени, цуьнан дІахІоттам а, грамматически маъІна а къасто хаар. Аларан Іалашоне а, эшаре а хьаьжжана, предложенийн тайпанашка йекъа хаар. Предложени кечйеш болу гІирсаш: эшарх (интонаци), логически тохарх, дешнийн къепех пайда эца хаар. Предложенни грамматически бух билгалбаккха хаар.

Цхьалхе а, чолхе а предложенеш вовшах къастор. Предложенни коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан билгалонаш йовзар. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахІоттаман а, цхьанахІоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а хилар хаар. ЦхьанахІоттаман предложенийн тайпанаш довзар. Чолхейаьлла предложени чолхечу предложених къасто хаар. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тІедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш вовшахкъасто хаар.

Чолхечу предложенни дакъошна йукъа синтаксически уьйр тосу коьрта гІирсаш гучубаха.

Тайп-тайпанчу уьйрашца йолу чолхе предложенеш, хуттургаш йоцу а, хуттургаш йолу а (чолхе-цхьаьнакхетта, чолхе-караара) предложенеш йовза.

Къамелехь чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенех пайдаэцаран башхаллех кхета.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени хІотторан коьртачу норманех кхета.

Чолхе-цхьаьнакхетта предложени а, цхьанатайпанчу меженашца йолу цхьалхе предложени а грамматически тера йогІуш хиларх кхета; къамелехь йогІуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хІитторан норманех пайдаэца.

Чолхе-караара предложенеш а, шакъаьстинчу меженашца йолу цхьалхе предложенеш а грамматически тера йогІуш хиларх кхета; къамелехь йогІуш йолчу конструкцех пайдаэца.

Чолхе-караарчу предложенех цхьалхе предложенеш йан а, цхьалхечу предложенех чолхе предложенеш йан а, маъІна а ца хуьйцуш.

Чолхе-караара предложени хІотторан коьртачу норманех а, къамелехь чолхе-караарчу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Чолхе-караарчу предложенешна синтаксически а, пунктуационни а анализ йан.

Чолхе-караара предложенеш хІитторан а, цу предложенешкахь сацаран хьаьркаш хІитторан а норманех пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхечу предложенийн тайпанаш къасто. Хуттургаш йоцу чолхечу предложенех къамелехь нийса пайдаэца.

Хуттургаш йоцу чолхе предложени хІотторан коьртачу грамматически норманех а, къамелехь хуттургаш йоцу чолхечу предложенех пайдаэцаран башхаллех а кхета.

Хуттургаш йоцу чолхечу предложенешна синтаксически а, пунктуационни анализ йан.

### **Пунктуаци. Орфографи.**

Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна йовзар. Пунктограммех кхетам балар хаар. Предложенин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш хИитто хаар.

Пунктуационни хааршца йоьзна само кхиор. Йозанехь пунктуационни коьрта норманаш ларйар. Дош орфогрaфически къастор. Пунктуационни къастор. Орфогрaфически а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфогрaфически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.

## ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

### 10 КЛАСС

| №<br>п/п                                    | Программин дакъойн а, темийн а цІераш   | Сахътийн барам |                 |                      | Электронни дешаран ресурсаш                               |
|---|---|----------------|-----------------|----------------------|---|
|   |   | Декъан сахъташ | Талламан белхаш | Кхолларал лин белхаш |   |
| Дакъа 1. Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш |   |                |                 |                      |   |
| 1.1   | Нохчийн мотт – Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт. Мотт – адамийн уьйран а, кхиаран а, кыйсаман а гІирс   | 1              | 0               | 0                    | www.desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| 1.2   | Меттан мехаллех а, йукъараллин дахарехъ цо дІалоцучу меттигах а кхеташ хилар  | 1              | 1               | 0                    | www.desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| Дерриг:                                     |   | 2              | 1               | 0                    |   |
| Дакъа 2. Фонетика. Графика. Орфоэпи         |   |                |                 |                      |   |
| 2.1   | Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХІинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхъайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Къамелдарехъ аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деа а, доца а мукъа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш | 2              | 0               | 0                    | www.desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| 2.2   | Деа а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а, къора а аьзнаш къестор.   | 1              | 1               | 0                    | www.desharkho.ru  |

|   |  |   |   |   |  |
|---|--|---|---|---|--|
|   | Дешан озан а, элпан а хЮттам дуьхь-дуьхьал хЮттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана моґанера вукху моґане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, абзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар  |   |   |   | ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru.                      |
| Дерриг:   |  | 3 | 1 | 0 |  |
| <b>Дакъа 3. Дешнийн латтам а, дешнийн кхолладалар а</b> |  |   |   |   |  |
| 3.1   | Морфема меттан жима а, маьІне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхьанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе.<br>Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формаххолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зІе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.   | 1 | 0 | 0 | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| 3.2   | Нохчийн дешан хЮттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гІуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьаьжжина, дешан мехалла билгалйар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зІенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш а билгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийн а декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар. Дешан хЮттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан таллам бар | 1 | 0 | 0 | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| Дерриг:   |  | 2 | 0 | 0 |  |
| <b>Дакъа 4. Лексикологи. Фразеологи</b>                 |  |   |   |   |  |
| 4.1   | Дош – меттан цхьа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маьІна. Къоман обздангаллин маьІнин дакъа шайца долу дешнаш.  | 5 | 1 | 0 | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/                    |

|                           |  |    |   |   |  |
|---------------------------|--|----|---|---|--|
|                           | <p>ЦхъанамабІнин а, дукхамабІнийн а дешнаш, дешан нийса а, тІедеана а мабІна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.</p> <p>Нохчийн меттан лексика, шен схъайаларе хъаьжжина (билгала нохчийн а, тІеэцна а), жигара а, кІезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).</p> <p>Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан.</p> <p>Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, мабІна а. Аларш, дустарш, кицанаш.</p> <p>Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш</p> |    |   |   | <a href="http://www.urok95.ru.ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/">www. urok95.ru.<br/>ps95.ru/nohchiyn-<br/>tezaurus/</a>  |
| 4.2                       | <p>Дахаран хъелашкахъ тІекареш дІакхехъарна оьшучу барамехъ лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТІекаре йаран хьоле а, Іалашоне а хъаьжжина, къамелехъ шайн мабІнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн мабІнаш къасторхъама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхъаьнакхетарш харжархъама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор</p>  | 2  | 0 | 1 | <a href="http://www.desharkho.ru">www. desharkho.ru</a><br><a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> . |
| Дерриг:                   |  | 7  | 1 | 1 |  |
| <b>Дакъа 5. Морфологи</b> |  |    |   |   |  |
| 5.1                       | <p>Морфологи – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически мабІна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гІуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: мабІна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: мабІна, кепаш, пайдаэцар. ГІуллакхан къамелан дакъош. Церан мабІна, морфологически билгалонаш, синтаксически гІуллакх. ГІуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: мабІна, хІоттам, синтаксически гІуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а</p>                              | 11 | 0 | 1 | <a href="http://www.desharkho.ru">www. desharkho.ru</a><br><a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> . |

|  |   |    |   |   |   |
|--|---|----|---|---|---|
| 5.2                                    | Шайн коъртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догӀуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар | 2  | 1 | 0 | <a href="http://www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/">www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www. urok95/ru.</a> |
| Дерриг:                                |   | 13 | 1 | 1 |   |
| <b>Дакъа 6. Ӏамийнарг карладаккхар</b> |   |    |   |   |   |
| 6.1                                    | Ӏамийнарг карладаккхар  | 1  | 0 | 0 | <a href="http://www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/">www. desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www. urok95/ru.</a> |
| Дерриг:                                |   | 1  | 0 | 0 |   |
| <b>Дакъа 7. ЖамӀдаран таллар</b>       |   |    |   |   |   |
| 7.1                                    | Сочинени  | 1  |   |   |   |
| 7.2                                    | Изложени  | 1  |   |   |   |
| 7.3                                    | Талламан белхаш   | 4  |   |   |   |
| Дерриг:                                |   | 6  |   |   |   |
| ПРОГРАММИН САХЪТИЙН БАРАМ              |   | 34 |   |   |   |

## 11 КЛАСС

| № | Программин дакъойн а, темийн а цӀераш | Сахътийн барам | Электронни |
|---|---------------------------------------|----------------|------------|
|---|---------------------------------------|----------------|------------|

| п/п  |   | Декъан<br>сахъташ | Талламан<br>белхаш | Кхолларал<br>лин<br>белхаш | дешаран ресурс.  |
|--|---|-------------------|--------------------|----------------------------|--|
| <b>Дакъа 1. Синтаксис. Цхьалхе а, чолхе а предложени. Ма-дарра а, лач а къамел</b> |   |                   |                    |                            |  |
| 1.1  | 1. Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар). Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маъIна а. Аларан Iалашоне а, эшаре а хьаьжжана, предложенийн тайпанаш. Предложени кечйеш болу гIирсаш: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн къепе. Предложеннин грамматически бух   | 5                 | 1                  | 0                          | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| 1.2  | Цхьалхе а, чолхе а предложенеш. Цхьалхе предложени. Предложеннин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан хилар а. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а, цхьанахIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззана а, йуьззана йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. ЦхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тIедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш.  | 5                 | 0                  | 1                          | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| 1.3  | Чолхе предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш йоцу а, чолхе-цхьаьнакхетта а, чолхе-карара а. Чолхе-цхьаьнакхетта предложени: дIахIоттам, тайпанаш, вовших йозаран гIирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маъIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Чолхе-карара предложенеш: дIахIоттам, тайпанаш. Чолхе-карарчу предложенехь коьртачу а, тIетухучу а предложенийн уьйран гIирс. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш | 5                 | 1                  | 0                          | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |

|                                       |   |    |   |   |  |
|---------------------------------------|---|----|---|---|--|
| 1.4                                   | Хуттургаш йоцу чолхе предложени, дIахIоттам. Хуттургаш йоцчу чолхечу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маъIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Нехан кьамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложенийн а, текстан дакъойн а уьйрийн гIирсаш а, кепаш а.<br>Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйран кеп кьастор, предложенин грамматически бух билгалбар. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалдар. Предложени синтаксически кьастор. Чолхе-кара предложениш цхьалхечу а, цхьалхенаш чолхечу а предложенишка йерзор. Текст а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларйар | 5  | 0 | 0 | <a href="http://www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/">www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www.urok95.ru</a> . |
| 1.5                                   | Ма-дарра а, лач а кьамел. Ма-дарра кьамел лач кьамеле дерзор. Ма-дарра кьамелехь сацаран хьаьркаш. Цитаташ а, цаьргахь сацаран хьаьркаш а   | 2  | 0 | 1 | <a href="http://www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/">www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www.urok95.ru</a> . |
| Дерриг:                               |   | 22 | 2 | 2 |  |
| <b>Дакъа 2. Пунктуаци. Орфографи.</b> |   |    |   |   |  |
| 2.1.                                  | Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн кьепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложенин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенишкахь, ма-дарра кьамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш.<br>Пунктуационни хааршца йобзна само кхиор. Йозанехь пунктуационни коьрта норманаш ларйар. Дош орфогрaфическi кьастор.<br>Пунктуационни кьастор. Орфогрaфическi а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфогрaфическi дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.  | 3  | 0 | 0 | <a href="http://www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/">www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www.urok95.ru</a> . |
| 2.2                                   | Орфографи дешнаш а, церан кепаш нийсайазйаран бакъонийн система санна. Орфограммех кхетам. Орамехь мукъа а, мукъаза а элпаш нийсайаздар. <b>Ъ, Ъ</b> нийсайазйар. Дешнаш цхьаьна а, кьаьстина а, дефисца а йаздар. Дош дехьадаккхар. Доккха а, жима а элпаш йаздар.   | 2  | 1 | 0 | <a href="http://www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/">www.desharkho.ru/ps95.ru/dikdosham/</a><br><a href="http://www.urok95.ru">www.urok95.ru</a> . |

|  |                        |    |   |   |  |
|--|------------------------|----|---|---|--|
|  | Нийсайазйаран дошамаш  |    |   |   |  |
| Дерриг:                                |                        | 5  | 1 | 0 |  |
| <b>Дакъа 3. Iамийнарг карладаккхар</b> |                        |    |   |   |  |
| 3.1.                                   | Iамийнарг карладаккхар | 1  | 0 | 0 | www. desharkho.ru<br>ps95.ru/dikdosham/<br>www. urok95/ru. |
| Дерриг:                                |                        | 1  | 0 | 0 |  |
| <b>Дакъа 4. ЖамIдаран таллар</b>       |                        |    |   |   |  |
| 4.1                                    | Сочинени               | 1  |   |   |  |
| 4.2                                    | Изложени               | 1  |   |   |  |
| 4.3                                    | Талламан белхаш        | 3  |   |   |  |
| Дерриг:                                |                        | 5  |   |   |  |
| ПРОГРАММИН САХЪТИЙН БАРАМ              |                        | 33 |   |   |  |

## ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

### 10 КЛАСС

| № | Урокан тема | и й н | Терахь | Электронни | Билгалдак |
|---|-------------|-------|--------|------------|-----------|
|---|-------------|-------|--------|------------|-----------|

| п/п |  |   | Планаца | Билггал |      | дешаран ресурс   | кхар |
|-----|--|---|---------|---------|------|--|------|
|     |  |   |         | 10 а    | 10 б |  |      |
| 1   | Мотт, цуьнан коьрта билгалонаш, маьІна. Нохчийн мотт, цуьнан маьІна а          | 1 | 04.09   |         |      | ps95.ru/dikdosham/   |      |
| 2   | Нохчийн мотт а, цуьнан исбаьхьалла а   | 1 | 11.09   |         |      | www. urok95/ru.  |      |
| 3   | Талламан диктант «Беркате аьхке»   | 1 | 18.09   |         |      | ps95.ru/dikdosham/   |      |
| 4   | Нохчийн меттан дешнийн хазна   | 1 | 25.09   |         |      | www. urok95/ru.  |      |
| 5   | Омонимаш. Синонимаш. Антонимаш   | 1 | 02.10   |         |      | <a href="http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/">ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</a> |      |
| 6   | Архаизмаш, историзмаш, неологизмаш   | 1 | 16.10   |         |      | <a href="http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/">ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</a> |      |
| 7   | Нохчийн меттан а, тІеэцна а дешнаш   | 1 | 23.10   |         |      | www. urok95/ru.  |      |
| 8   | Литературин меттан лексикин тайпанаш. Литературин мотт а, диалекташ а          | 1 | 30.10   |         |      | ps95.ru/dikdosham/   |      |
| 9   | Талламан диктант «Гуьйре»  | 1 | 06.11   |         |      | ps95.ru/dikdosham/   |      |
| 10  | Нохчийн меттан паргІат а, чІагІделла а дешнийн цхьаьнакхетарш (фразеологизмаш) | 1 | 13.11   |         |      | ps95.ru/dikdosham/   |      |
| 11  | Нохчийн меттан дошамаш. Дешнийн маьІна   | 1 | 27.11   |         |      | ps95.ru/dikdosham/   |      |
| 12  | Мукъа элпаш а, мукъа аьзнаш а  | 1 | 04.12   |         |      | www. urok95/ru.  |      |

|    |   |   |       |  |  |  |  |
|----|---|---|-------|--|--|--|--|
| 13 | Доца шеконан мукъа аьзнаш (а, у, и)                           | 1 | 11.12 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |
| 14 | <b>Изложени «Ден дозалла»</b>                                 | 1 | 18.12 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 15 | Нийсааларан бакъонаш (Орфоэпин бакъонаш). Интонацех хаамаш    | 1 | 25.12 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 16 | Дешан латтам (дешан хЮттам)                                   | 1 | 08.01 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |
| 17 | Нохчийн маттахь дошкхолларх а, дешнийн форманех а кхетам      | 1 | 15.01 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |
| 18 | Цердош. Цердешнийн классаш, легарш, церан нийсайаздар         | 1 | 22.01 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 19 | Чолхечу а, цхъана дешдекъах лаьттаху а цердешнийн нийсайаздар | 1 | 29.01 |  |  | <a href="http://www.desharkho.ru">www. desharkho.ru</a>    |  |
| 20 | <b>Талламан диктант «Хьасанан ойланаш»</b>                    | 1 | 05.02 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 21 | Билгалдешнийн легарш, церан нийсайаздар                       | 1 | 12.02 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 22 | Терахьдешнийн кхолладалар, легар, нийсайаздар                 | 1 | 26.02 |  |  | <a href="http://www.desharkho.ru">www. desharkho.ru</a>    |  |
| 23 | Церметдешнийн легар, нийсайаздар                              | 1 | 04.03 |  |  | <a href="http://www.desharkho.ru">www. desharkho.ru</a>    |  |
| 24 | Хандош. Хандешнийн хенийн чаккхенаш нийсайазйар               | 1 | 11.03 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 25 | Хандешан спряженеш, церан нийсайазйар. Нийса йоцу спряжени    | 1 | 18.03 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |
| 26 | Куцдош, цуьнан тайпанаш, нийсайазйар                          | 1 | 25.03 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |
| 27 | <b>Сочинени «Нохчийн мотт – сан дозалла»</b>                  | 1 | 01.04 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 28 | ДештIаьхье, цуьнан нийсайазйар                                | 1 | 15.04 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 29 | Хуттургаш, церан тайпанаш, нийсайазйар                        | 1 | 22.04 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |
| 30 | Дакъалгаш, церан тайпанаш, нийсайаздар                        | 1 | 29.04 |  |  | <a href="http://ps95.ru/dikdosham/">ps95.ru/dikdosham/</a> |  |
| 31 | Айдардешнаш, церан тайпанаш нийсайаздар                       | 1 | 06.05 |  |  | <a href="http://www.urok95.ru">www. urok95.ru</a> .        |  |

|                                   |   |    |       |  |  |                    |  |
|-----------------------------------|---|----|-------|--|--|--------------------|--|
| <b>32</b>                         | <b>Шеран талламан болх.</b>   | 1  | 13.05 |  |  | ps95.ru/dikdosham/ |  |
| <b>33</b>                         | Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн кьамелан дакьойн йукъара долчух а, йукъара доцчух а кхетар | 1  | 20.05 |  |  | ps95.ru/dikdosham/ |  |
| <b>34</b>                         | Дешаран шарахь биначу белхан жамІдар  | 1  | 27.05 |  |  | www. urok95/ru.    |  |
| <b>ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ</b> |   | 34 |       |  |  |                    |  |

# **ДЕШАРАН ПРОЦЕССАН ДЕШАРАН-МЕТОДИКИН КХАЧО**

## **ДЕШАРХОЧУН ДЕШАРАН МАТЕРИАЛ**

1. Джамалханов З.Д., Овхадов М.Р., Абдулкадырова Р.А «Нохчийн мотт» 10-11-чуй классашна. АО «ИПК «Грозненский рабочий» ЧР, г. Грозный, 2023

## **ХЪЕХАРХОЧУН МЕТОДИЧЕСКИ МАТЕРИАЛАШ**

1. Нохчийн меттан нийсайздан коьрта бакъонаш/Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И. и.д.кх. – Соьлжа-ГIала: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2022

2. Эсхаджиев Я. У. «Юккъерачу школахь нохчийн меттан орфографи а, пунктуаци а Iамор» 5-11 классашна. Грозный Издательство «Арфа-Пресс» 2010 шо.

3. Эдилов С.Э. «Самукъане грамматика» 5-11 классашна. Соьлжа-ГIала 2010 шо.

4. Тимаев А. Д. «ХIинцалера нохчийн мотт» Лексикологи, фонетика, морфологи. Соьлжа-ГIала 2011 шо.

5. Эдилов С.Э. Хъехархошна гIюьнна методически пособи «Изложени язъян Iамор». АО «ИПК «Грозненский рабочий» ЧР, г. Грозный, 2017

6. Эдилов С.Э. Хъехархошна гIюьнна методически пособи «Сочинени язъян Iамор». АО «ИПК «Грозненский рабочий» ЧР, г. Грозный, 2018

7. «Ас дIалур ю ПКЭ!» Нохчийн меттан пачхьалкхан коьртачу экзаменна кечам бар. Дешаран-методически гIю-Iамат. («Я сдам ОГЭ!» Подготовка к основному государственному экзамену по чеченскому языку. Учебно-методическое пособие). Абдуразаков Ш.И., Дашаева Л.Х., Дудаев С.А.-Х., Тутаева С.Л., Хунарикова П.А. – Грозный: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2021. – 192 с.

8. Тимаев А.Д., Ирезиев С-Х.С-Э., Абубакаров А.Х. Практический курс морфологии чеченского языка. – Грозный: ФГУП «Издательский комплекс «Грозненский рабочий», 2012. –176 с.

## **ЭЛЕКТРОННИ (ЦИФРОВОЙ) ДЕШАРАН А, ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСАШ А**

1. <https://ps95.ru/dikdosham/ru> - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам;

2. <https://urok95.ru> – Республикин дешаран интернет-портал «Урок95»;

3. <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus> - Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка).

4. <https://desharkho.ru> - Образовательный портал «Чеченская электронная школа».